

FUNDAMENTÁLIS KÉRDÉSEK

Szöveg:

**Bojár Iván
András**

14. Velencei Nemzetközi Építészeti Biennále

A biennálé megnyitása mindig ünnep. Alkalmom megélni változó helyünket a nemzetek közösségében. Öröm megélni, hogy a számomra első, harminc évvel ezelőtti kiállítás, melyről akkor tudósítani volt alkalmam, és a mai között egy periférikus, lényegtelen, a nemzetközi közbeszélybe releváns állításokkal nem rendelkező ország helyett érvényesen megnyilvánuló kiállítással voltunk jelen. A magyar pavilon szervezői a megnyitót követően odaát, a Lidón ünnepeltek. Zsolnay majolika borította hotel a városrész főutcáján: a Hungaria földszinti tükörterme fogadta be Attila unokáit, a Közép-Európából érkezett kéttucatnyi vendéget. Belle Époque hangulat. Könnyű, üde venetói bor a poharakban, mértéktartó köszöntőbeszéd, melyek a kincstári optimizmus hangfekvésében egy jobb

kor reményét zengték. Szellemes társalgás a szomszédból átszűrődő tangóaláfestéssel, ahol nyugdíjas német csoport lejtette egyhetes tangókurzusának kötelező táncát. Ideát a pavilonépítésben megfáradt magyarok szuszantak egyet. A bankett utáni éjszaka a labirintusi csatangolás közben keskeny sikátor szája hasadt fel a házfalak között. Vállnyi széles ösvény, hol alig fértek el az egymással szemben haladók. Legmélyén tátongó kapu, egy velencei palazzo vonzotta mágnesként a környék fiataljait. Odafont házibuli! Akárcsak Budapesten a nyolcvanas években, a palazzo utolsó és utolsó előtti szintjén két lakás, tele vendégekkel. Szinte felrepedtek a falak az egymást feszítő embertömegtől. Lépní, mozdulni művészet. De kihagyhatatlan. Velencében ritkán kerülhetni magánlakásba. Kicsi

szobák, kicsi nélkülözhetetlen teraszok kiülve a tetőcserepek fölé, kispolgáriás festmények, drága bútorok. Ennyit kínált a bepillantás az autenticitásba. Bár azt, hogy ki lakja a két otthont, akárkit is kérdeztem, senki nem tudta. Itt a kósza vendég volt otthon, az idegen, kinek fogalma sincs merre jár. És mi is, Velencében sodródó magyarok. Mindenki a biennáléra érkezett, csupa kezdő építész meg építészpalánta, itt és most megélve, hogy szakmájuk sem kizárólag gép előtt ülés, hajnalba nyúló leadási hajrá, vagy megbízókkal folytatott parttalan vita. Dánok és németek, olaszok és skótok azonos fiatal nemzedéke elegyedett a heringdoboznyi lakásban, az alvó Velence felett.

Ez is az alapokhoz tartozott. Alapvetés a kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszer, belelátás egymás szakmagyorkolásának feltétel-

Arsenale: Monditalia (Fotó: Giorgio Zucchiatti)

Crow's Eye View: The Korean Peninsula (Fotó: Andrea Avezzi)

Crow's Eye View: The Korean Peninsula / az Arany Oroszlán-díjas dél-koreai pavilon (Fotó: Andrea Avezzi)

rendszeribe. Az európai piac amúgy is egy. Sokszor a szabványok, technológiák, meghatározó építőanyag-gyártók is azonosak. Mindannyian egy nyelvet beszélünk. Figyelem a dialektusok és akcentusok különbözőségeire irányul csak. Valami ilyesmiről (is) akart szólni idén a Rem Koolhaas főkurátorkodásával megrendezett biennálé. A „Fundamentals” hívószó egészen különböző válaszokat csalt elő az egyes kiállítók és nemzetek pavilonjaiból.

A Giardini központi pavilonjában maga Koolhaas szedegette össze s rendezte enciklo-

pédikus alapossggal mindazt, amiből az építészet alapvetően összeáll. Tér, tömeg, fal, lépcső, ajtó, ablak stb. Ezeket szálazgatta, elemezgette. Nézte furcsaságaikat, sokféleségüket, hogy lám-lám, az ember ugyanarra az igényre hányféle megoldást eszelt ki már története során. A triviális használati szempont túl mennyi és mennyi reprezentációs szempont, hatalommutatás, hivalkodás, vagy éppen átszellemült áhitat fűthet át egy-egy megoldást. Egyszerű gondolat, sokszínű megjelenítés. Vélhetőleg maradandó emléket hagy majd,

mindenekelőtt a koolhaasi demonstrációs kísérlet rokonszenvesen heroikus (és egy kissé hiábavaló) volta miatt.

Ugyanezt sokkal koncentráltabban ragadta meg az osztrák pavilon, ahol amellet, hogy az OCTOGON-ban korábban már bemutatott bécsi Kárász és Auböck iroda tájépítészeti megoldása is szerepelt, a fő mutatványt a demokrácia és építészet viszonyát igencsak közvetlen módon láttató installáció képezte. Fehér falból kidudorodó léptékarányos fehér épületmakettek mutatták a világ

Monolith Controversies / az Ezüst Oroszlán-díjas chilei pavilon (Fotó: Andrea Avezzu)
Arctic Adaptations: Nunavut at 15 / a különdíjas kanadai pavilon (Fotó: Andrea Avezzu)

parlamentjeit. Ennél egyszerűbben nem lehet társadalmakat, hagyományokat, politikai berendezkedéseket összehasonlítani.

A magyar pavilon mellett számunkra két másik velencei bemutatkozásnak is jelentősége volt. A Bucintoro evezősklub zatterei raktárhelyiségében, egy XV. századi sóraktárban Széplaky Gerda kurátorságával rendezték meg a kolozsvári művész, Berszán Zsolt kiállítását. Impozáns tér, több, mint félezer éve és még az örökkévalóságig pusztuló, hámló falak. Olyan környezet, ahol a legdadogósabb művészet is ékesszólóvá

nemesedik. Hát még a mostani munkák, amelyek egyszerre képviselik a magyarokkal kapcsolatos kulturális sztereotípiákat (minden fekete. Még a fekete is feketére van festve), ugyanakkor megfelelnek a bőséges tér méretigényének, s mindezt kiegyensúlyozott nemzetközi, és magas minőségi igények szerint teszik. Jó ez a most debütáló kezdeményezés, melyet Gulyás Gábor ambicionál: remélhetőleg a következő években, mostantól kezdve a biennáléhoz rendelt kísérő rendezvények fogják színesíteni a rólunk kialakítandó képet.

Építészeti szempontból azonban sokkal relevánsabb anyagot láthatunk két vaporetto-megállóval kijebbn, egy hajdani kolostor étkezőjében. KundK-Európa, avagy a Varsói Szerződés egykori csatlós országainak modern építészeti belső hagyományát dolgozza fel és mutatja be elképesztően izgalmas kereszthatásokat, párhuzamokat felmutató módon egy nemzetközi kutatásra építő kiállítás. Magyar részről Szemerey Samu vett részt a gyűjtő és értékelő munkában, ő állította össze a bemutatandó anyagokat. Ezúttal nem a már viszonylag jól dokumentált, feldolgozott, publikált klasszikus-modern, hanem az ötvenes években mindenütt tomboló doktriner szocreál után a modernre visszacsatoló újmodern tendenciára irányítva a figyelmet. A kiállítást a biennálé valamely központi forrása támogatta, annak megvalósulásához Szemereyéknek Rem Koolhaas áldását kellett megszerezniük, s úgy tűnik a holland maestro megértette, hogy a demokráciák, szabadpiacok, nyílt társadalmi modellek felé botladozó keleti végek társadalmi számára a modernitáshoz való kötődés is az alapvetések kérdésköréhez tartozik. A mostani kiállítás mögötti kutatások soha korábban nem ismert mélységben segítenek megérteni az egymás mellett méla öntudatlanságban működő, ugyanakkor a szocialista reláció okán mégiscsak valamiféle kapcsolatokat mutató korszak és kulturális régió építészetét. E kutatások elsősorban azokra a rejtett és sokszor informális dimenziókra irányították a figyelmet, hogy ki, mikor és hol tartott vendéglőadást, s ezzel miféle nyomot, hatást hagyott a szomszédos építészeti kultúrában. Hol adtak ki divatos építészeti lapot és annak milyen lekövethető nyoma, hatása keletkezett a többiek építészetében. Hogyan viszonyul például a tradícióit tekintve némileg elszigetelt magyar építészet az egymással természetes módon sokkal könnyebben kapcsolódó szláv népek építészetéhez. Az ex-blokk térség építészetének igaz és titkos története bontakozik ki a velencei kolostor klasszikus környezetében, Gáboros Lajos brüsszeli pavilonja, Jánossy György gödöllői víztornya és más – a biennálé kontextusában – nemzetközi összehasonlításban is releváns, formátumos magyar szellemi/művészi teljesítmény.

A Giardini és az Arsenale vidékéhez visszatérve ugyanakkor érdekes végignézni, hogy kinek mi jelent szellemi origót: Románia még mindig a '89-es forradalom máig tartó mentális utóregéseit heveri. Görögország mi mást, sziklás szigeteinek turistaparadicsomait, mint alapvető építészeti problémázónákat tárja fel. Az időközben már háborúba keveredett Izrael egy felettébb poétikus szerkezetet, ház és városterveket újra meg újra elsímított homokfelületre író plottereket állított ki, s esetükben minden

BUILDING / a magyar pavilon (Fotó: Márton László Attila)

ugyanarról a fundamentális elemről, a homokról szól. Hozzánk hasonlóan emésztő historizmusba fordult lengyel testvéreink Piłsudski marsall síremlékét veszik górcső alá, kimutatva azon mind az őket néha lelkesen bekebelező oroszok, mind a hasonlóan eljáró németek befolyásának nyomait. Kanada legészakibb tartományának lakóit,

Lifting the Curtain - Central European Architecture Networks (Fotó: Maja Wirkus)

az inuitok életét hozta közelebb a Giardini látogatóihoz. Dél-Korea az Északietől eltérő társadalmi út építészeti lenyomatait vetette össze. Mozambik saját vernakuláris tradícióját állítja szembe a gyarmatosítók otffelejített klasszikus-modern, meg a nagyvárosaikat eluraló mai, nemzetközi real estat-modern építészettel. Az Arsenale nagy kiállítása számos installációs esszéből fűződik egybe. Érdekes is, sokszínű is, helyenként az építészeti alapelemet, a TERET betáncoló kortárs táncosok produkcióival gesamkünstizált módon. Egy mini esszé a filmekben felbukkanó városok, híres sztárok által belakott római utcák és terek telibe-viszonzott, vágyakozással felhevült részleteit járják végig. No és a Cinecittàt – egy várost, ami csak celluloidon létezik igazán. A hivatalos olasz kiállítás ugyanakkor a lehető legtökéletesebb

példája annak, hogy a mély kulturális ágy, az arányok zsigeri elsajátítása, az anyagok érzékeny ismerete, a városi térléptékek sejtéig beégő birtokló tudása, mindez együtt minden technológiai és CAD-tervezési, épületanyag-használati forradalmon túl is egy-egyben, összefüggő és törésmentes folyamatban láttatja az olasz építészetet a XV. század elejétől a jelen pillanatig. Ha valahol, hát itt világossá válik, hogy mit jelentenek az alapok. Különösen az olyan kultúrák képviselői számára, amelynek mi is vagyunk, ahol a legújabb kor folytonos újrakezdései rendszerint a már meglévő alapok robbantós módszerrel történő felszámolásával indítanak. Érdekes, hasznos elgondolkozni ezen. S az idei velencei biennálé temérdek hasznos támpontot, ötletet, helyenként jótanácsot ad ehhez a gondolkodáshoz.

Lukovich fundamentumai

Mialatt Rem Koolhaas a világ építészeti közvéleményét bízta Velencében, hogy vele együtt járják körül az architektúrát övező gondolkodás alapvetéseit, a szerencsére még ma is létező hazai építészetelmélet kiemelkedő alakja, Lukovich Tamás maga is aszatra helyezte a témával kapcsolatos kiforrott fundamentumát. Kötetének alcímében „lehetséges megközelítést” említi, mintha bizonytalan lenne, vajon létezhet-e egyedüli valóságos megközelítése a témának. Illetve dehogy. Lukovich épp e kétely kiemelésével utal rá, hogy kizárólag lehetséges megközelítések léteznek. Közelítések, melyek bár látják, definiálják a célt, azt el soha nem érik. Ám a cél maga az út. A kötet fragmentált. Fejezetek egymásután. Alkalmak, melyek során Lukovich – az elméletképzés angolszász

hagyományait követve – kezébe vesz olyan fundamentális jelenségeket, amilyen például az építészet lényegét jelentő TÉR. Hányszor és milyen sokféleképpen idézzük fel, hivatkozunk rá, próbáljuk fantáziánkban megjeleníteni, de hogy voltaképp mi is a TÉR, annak módszeres végiggondolására, leírására e kötet vállalkozik. De Lukovich újdonsága nem pusztán ez, hanem ahogy az építészetről, az épített világról, mint valóságos fizikai elemek és szubjektív képzetek, érzések, valamint társadalmi interakciók felületeiről beszél. Tudományközi eredmények találkozásai ezek, melyek révén egy specifikált nézetrendszer, az ember lelki, mentális szükségletei és fizikai környezete kapcsolatát értelmező holnap architektológia, vagy pszichotektúra alapjai jelennek meg. De a szerző még ezen is túlmu-

tat. Hiszen az egyén érzékelésén, a tervezett és megalkotott teret befogadó és használó élmény együttesen felül láttatja annak társadalmi összefüggéseit is. A kötet innovatív gondolkodás-kezdeményezése mellett klasszikus könyvészeti elemei (fogalomszótára, név és tárgymutatója, alapos bibliográfiája) révén kiválóan fogatható, használható, oktatásban is alkalmazható. Talán épp ez lenne, lehetne az építészetelméleti alapvetések legfőbb felhasználási területe annak érdekében, hogy a lukovichi fundamentumokra épülő további részelméletek révén, egy a mainál sokkal kiforrottabb, differenciáltabb teoretikai bázis fejlődjön ki a hazai szakma számára.

BIA

(Lukovich Tamás: *Bevezetés az építészetelméletbe*, Terc Kiadó, Budapest, 2014)